

Biskopens borg kungens slott hövdingens residens

Redan omkring år 1100 blev Linköping säte för biskopen i ett vidsträckt stift – Ecclesia lincopensis – som omfattade Östergötland, Småland, Öland och Gotland.

I påven Alexander III:s skyddsbrev för Linköpingsbiskopens 16 gods omtalas Linköpings gård. Denna var sannolikt en träbyggnad som användes för biskopens representation.

Under 1230-talet byggdes på samma plats, den högsta punkten i staden, alldeles intill den just påbörjade domkyrkan, en salbyggnad av kalksten i två låga våningar med kök och kammare i bottenvåningen och en stor sal i den övre. Stora delar av byggnaden finns bevarade i den västra slottslängan. Husbygget bör ses i sammanhang med de sträv-

Ute på den vidsträckta Östgötaslätten ligger Linköping, residensstad i Östergötlands län och stiftsstad i Linköpings stift. Sedan gammalt var Liunga kaupinga, handelsplatsen på ljungheden, landskapets viktigaste ort.

vanden att bygga upp kyrkans centrala organ som drevs av Birger Jarls bror Bengt Magnusson, som var biskop 1220–36. Strävanden som tog sig uttryck i bildandet av ett domkapitel och igångsättandet av det väldiga katedralbygget. Biskop Bengt byggde också en källarstuga

som finns kvar i den senmedeltida byggnad som ingår i slottets sydvästra parti.

Under 1300-talet byggdes ett kombinerat bostads- och försvarstorn av tegel i gårdsanläggningens nordöstra hörn. Tornet markerar sig fortfarande tydligt med sina blinderingar på östra fasaden i norra slottsflygeln. I tornet hade biskopen sin privata bostad med källare nederst, därpå vakt- och mottagningsrum, därovan sovrum och överst en studerkammare eller kapell. På tornets tak fanns en plattform med bröstvärn. Sådana bostadstorn var mycket vanliga under hela medeltiden. Under 1300-talet byggdes också en ringmur av sten runt gården och dess byggnader.

De katolska biskoparna i Linköping var mäktiga män med avsevärt världsligt inflytande bland annat med säte i riksrådet. Linköpingsstiftet var efter Uppsala det förnämsta i riket. Det var viktigt för biskoparna att bevaka sin och kyrkans ställning mot kungamakt och aristokrati och det var lätt att bli indragen i de olika maktstrider som periodvis ägde rum under medeltiden.

Även kyrkans män behövde kunna sätta sig i säkerhet i befästa borgar.

Biskop Henrik bygger till

Under den förvirrade maktkamp som pågick i Sverige under 1460-talet intog kung Christiern I Linköpings borg, där biskop Kettil Karlsson Vasa annars residerade. Under

Linköpings slott restaurerades 1931-32 under ledning av arkitekt Erik Fant. Exteriören fick då sitt nuvarande utseende som till stor del överensstämmer med hur slottet såg ut efter ombyggnad och renovering under 1700-talet.

tre dagar och tre nätter tog kungen för sig av vad som fanns av förråd och pengar innan han drog vidare.

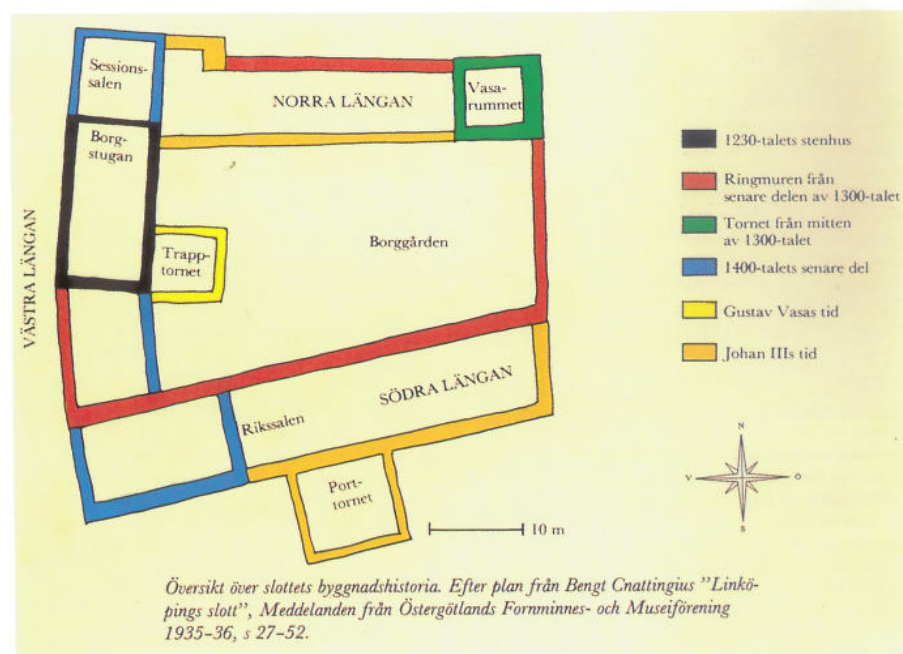
Henrik Tidemansson, som var biskop 1465–1500, lät göra betydande om- och tillbyggnader av borgen. Den gamla salbyggnaden från 1200-talet byggdes in i en större tegelbyggnad i tre våningar där den översta våningen var en enda stor festsal. Den gamla salen i våningen under delades i två rum. I bottenvåningens södra del inreddes en borgstuga med fyra ännu bevarade kryssvalv. Utanför ringmuren uppfördes ett trevåningshus med bagarstuga i bottenvåningen och en ny bekvämare biskopsbostad i de övre våningarna. De båda husen förbands med en låg tvåvåningsbyggnad. Biskop Henriks nya hus visar släktskap med Glimmingehus i Skåne, vilket inte är så konstigt eftersom Henriks arkitekt Adam van Düren från Köln var den som 1499 byggde Skåneborgen.

Biskopsborgen var aldrig någon stark fästning, men när biskop Henrik 1497 drogs in i fejden mellan Sten Sture och kung Hans tvingades han att förskansa sig i Linkö-

pingsborgen, som utstod ett par kortare belägringar som båda slutade med kapitulation.

Hemming Gadh var länge Sveriges sändebud hos påven och kammarherre hos påven Alexander VI Borgia. När han kom tillbaka till Sverige år 1500 efterträdde han Henrik Tidemansson som Linköpingsbiskop. Gadh var djupt engagerad i tidens politik och ledde själv

Sturepartiets trupper vid belägringen av Kalmar. Domkapitlet var däremot måttligt förtjust i hans militära verksamhet och 1513 fick Hemming Gadh avstå biskopsstolen till Linköpingssonen Hans Brask, som blev den siste katolske biskopen i Linköping. Livet vid Brasks biskopshov är väl känt genom den hushållsbok som bevarats i Linköpings stiftsbibliotek och som berättar om ett

Stora salongen i landshövdingens representationsvåning har gustaviansk prägel. Porträttet i fonden föreställer Karl XV och är målat av Carl Fredrik Kiörboe.

hushåll som knappast stod det kungliga efter.

Hans Brask stödde politiskt Gustav Vasa, men var en benhård försvarare av den katolska kyrkan. Så sent som till fastlagen 1527 var Gustav gäst vid maskeraderna på Linköpings slott där biskop och kung dansade i fantastiska masker.

På riksdagen i Västerås försvarade Brask så gott som ensam den katolska tron och därmed var hans tid ute.

Bygga är vår högsta lust

Biskop Brask flydde 1527 brådstörtat till Danzig och slottet med biskopens kvarlämnade ägodelar konfiskerades av Gustav Vasa. Redan samma år firade Gustav jul i Linköping. Brask var en rik man och hans välfyllda vishusbodrar var mer än den ekonomiske kungen kunde

motstå. Under 1540-talet lät kungen bygga på och rusta upp slottet så att "...then Huseraadh, som wij pläge ware uthi, motte i thenne sommar efter thet sätt, som wij i vår förre Schrifwelser berört hafwe, förhögd och med godhe skickelige Herremak förbättredt blifwa...", som Gustav skrev i februari 1546 till fogden i Linköping, Peder skrivare.

Genom dessa arbeten tillkom trapptornet mot slottsgården och västra längans övervåning där landshövdingens representationsvåning finns idag.

"Bygga är vår högsta lust" skrev Johan III i ett av sina brev. Det var ett ställningstagande han mer än väl levde upp till under de 24 år han satt på tronen. Johan drev en mängd byggprojekt i Sverige och Finland. Till exempel vid slotten i Stockholm, Uppsala och Vadstena. År

1576 kallade han Arent de Roy, som var byggnadschef i Vadstena, till Linköping för att planera en ombyggnad av slottet. Det var stora arbeten som genomfördes. Västra längan fick enhetlig storlek och utmed de medeltida ringmurarna uppfördes långa flyglar avslutade med dekorerade praktgavlar. Trapptornet på den inre borggården kröntes med en spira och vid den södra längan byggdes ett gavelprytt porttorn. Arbetena som från 1588 stod under ledning av Hans Fleming var färdiga omkring 1597. Då hade Johan III varit död i fem år. Den gamla biskopsborgen hade nu förvandlats till ett kungligt renässansslott.

Linköpings blodbad

Den 25 september 1598 besegrades Johan III:s son, kung Sigismund och hans polska här av hertig Karl,

den blivande Karl IX, och hans trupper vid Stångebro utanför Linköping. Sigismund residerade på slottet och kvällen efter slaget mottog han sin farbror och besegrare som gäst. Muntrare släktsamkomst kan man kanske tänka sig.

Ett direkt resultat av Sigismunds nederlag var att de rådsherrar som varit honom trogen och därför flytt till Polen utlämnades till hertig Karl. Vid riksdagen i Linköping år 1600, som hölls i rikssalen på slottet, ställdes ett antal Sigismundtrogna herrar inför en 155 man stark "ständedomstol", där hertig Karl själv var åklagare.

Rättegången pågick i sex veckor och under tiden satt de anklagade fängslade i slottet. Några föll till föga, erkände sin skuld och bad om "nåden, icke rätten", men riksråden Erik Sparre, Gustav och Sten Banér samt Ture Bielke och knekthövitsmannen Bengt Falk framhärddade i sin ståndpunkt att de lytt sin laglige kung. Resultatet blev att de dömdes till döden för landsförräderi och torsdagen den 20 mars fördes de ut från slottet och avrättades.

Länsresidens

Genom 1634 års regeringsform reglerades för första gången rikets indelning i län, från början 12 till antalet, under ledning av landshövdingar. Östergötlands landskap bildade ett län och landshövdingen skulle i princip residera på Linköpings slott. I själva slottet fanns länsstyrelsens lokaler medan landshövdingen bodde i en byggnad på den yttre borggården.

Under hela 1600-talet förföll slottet även om en viss upprustning gjordes till drottning Kristinas besök 1650. Under Karl XII:s krig användes slottet i likhet med många andra i riket som militärförråd och till att härbärgera krigsfångar.

Efter kriget gjordes en översyn av slottet med tanke på en renovering. Först 1727 när planerna på att flytta länsstyrelsen till Norrköping hade skrinlagts satte landshövding Ehrencrona igång att reparera det kraftigt förfallna slottet. Stadsarki-

Biskop Henrik Tidemanssons borgstuga inreddes med ståtliga kryssvalv i slutet av 1400-talet. Den ligger i den del av slottets västra länga som byggdes på 1200-talet.

itekten i Stockholm, den gamle karolinen Johan Eberhard Carlberg, svarade för ritningarna.

Efter renoveringen användes slottet bland annat för länsstyrelsen, saltsjuderiets produkter, militärens förråd och som fängelse. Ännu under 1860-talet fanns häktet kvar.

Landshövdingen bodde i en flygel som byggdes söder om slottet och revs på 1950-talet.

Först 1785 inreddes landshövdingeresidenset överst i den västra längan.

Som så många andra svenska bygg-

nadsverk från medeltid och vasatid restaurerades Linköpings slott mot slutet av 1800-talet i historiserande stil för att efterlikna utseendet efter Johan III:s ombyggnad. 1800-talets stildräkt avlägsnades vid den restaurering som genomfördes 1931–32 under ledning av arkitekt Erik Fant. Efter dagens uppfattning var väl också denna en stilrestaurering som syftade till att återge slottet det utseende det hade under 1700-talet.

Till slottet hörde sedan gammalt en stor trädgård som under biskop Brasks tid var vida berömd för sin frukt och andra trädgårdsprodukter. Den ekonomiske Gustav Vasa fortsatte att vårda trädgården.

Strax efter sekelskiftet 1900 omgestaltades trädgården av Rudolf Abelin som var dåtidens ledande trädgårdsarkitekt. I senare tid har trädgården förenklats och minskats till omfång.

Ett nytt landsstatshus blev färdigt i Linköping 1973 och länsstyrelsen lämnade slottet efter 340 år. Landshövdingen residerar däremot fortfarande i Linköpingsbiskoparnas borg och förvaltar de 900-åriga traditionerna.

Staffan Nilsson

Slottsträdgården har anor från medeltiden och under biskop Brasks tid var den vida berömd för sina fruktodlingar. Under 1900-talets början omgestaltades den av Rudolf Abelin, som var dåtidens ledande trädgårdsarkitekt. När slottet restaurerades i början av 1930-talet förenklades den abelinska anläggningen.